

Магістр 2 року навчання
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто чинні правові й економічні засади формування моделі соціально-економічної політики в Україні. Наголошено на недостатньому стратегічному усвідомленні ролі й функцій соціальної політики в українському суспільстві. Проаналізовано ресурсні й інституціональні обмеження щодо подальшого реформування соціальної сфери. Обґрунтовано пріоритети соціальної політики держави, які залежать від стратегічної мети соціально-економічного розвитку країни. Запропоновано стратегічні напрями реформування економічної політики в Україні.

Аннотация. Рассмотрены существующие правовые и экономические принципы формирования модели социально-экономической политики в Украине. Отмечено недостаточное стратегическое осмысление роли и функций социальной политики в украинском обществе. Проанализированы ресурсные и институциональные ограничения относительно последующего реформирования социальной сферы. Обоснованы приоритеты социальной политики государства, которые зависят от стратегической цели социально-экономического развития страны. Предложены стратегические направления реформирования экономической политики в Украине.

Annotation. The article deals with the existent legal and economic principles of forming social and economic policy model in Ukraine. Attention is drawn to the insufficient strategic comprehension of the role and functions of the social policy in the Ukrainian society. Institutional and resource limitations are analyzed in relation to the subsequent reformation of the social sphere. Priorities of the state social policy are found to be dependent on the strategic purpose of social and economic development of the country. Strategic directions of the economic policy reformation in Ukraine are offered.

Ключові слова: модель, економічна політика, суспільство, найманий працівник, видатки, соціальний захист, соціальні гарантії.

Сьогодні в Україні спостерігається недостатнє стратегічне усвідомлення ролі та функцій державної економічної політики в українському суспільстві.

Різні фундаментальні підходи, а також особливості економічного розвитку держави досліджувались та розроблялись багатьма вітчизняними вченими, серед яких: Бідак В. Я., Бодров В. Г., Гайдуцький В. І., Гончарук Л. Я., Данилишин Б. М., Загорський В. С., Лібанова Е. М., Палій О. М., Розпутенко І. В., С. Сіденко, Сіленко А. О., Скуратівський В. А., Ткачова Н. М. та ін. Проте механізми державного регулювання соціально-економічного розвитку досліджені недостатньо. Саме цим зумовлена актуальність даної статті.

Мета статті – дослідити стратегічні засади формування української моделі економічного розвитку України.

Обов'язки держави в економічній сфері визначаються потужною міжнародною правовою базою, зокрема Загальною декларацією прав людини (1948 рік), Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966 рік), Конвенцією МОП про соціальний захист (1952 рік), Європейською соціальною хартією (1961 рік, переглянута у 1996 році), Конвенцією МОП № 117 "Про основні цілі і нормативи соціальної політики", іншими документами, ратифікованими Україною. Так, Конвенція МОП № 117 гарантує, що саме держава повинна вживати всіх заходів для забезпечення гідного рівня життя громадян, сприяти прогресу в таких галузях, як охорона здоров'я, житлове будівництво, забезпечення продовольством, освіти, турбота про добробут дітей, становище жінок, умови праці, винагорода найманих працівників та незалежних виробників, захист прав мігрантів, соціальне забезпечення тощо. Хоча ст. 1 Конституції України визначає нашу країну як соціальну державу, реформи в основному орієнтувалися на трансформацію економічних інститутів, у той час, як цілям економічного розвитку, підвищенню рівня й якості життя громадян належна увага не приділялася.

Слід зазначити, що за сукупним рівнем перерозподілу доданої вартості на потреби населення Україна несуттєво відстає від провідних країн світу. Зокрема в Німеччині, Франції, Швеції, Італії поточна заробітна плата становить 40 – 55 % ВВП (при цьому обсяг "чистої", за винятком податків, заробітної плати становить 35 – 40 % ВВП), додатково від 18 до 25 % ВВП резервується на всю сукупність видів соціального страхування. У США і Великобританії більша частина ВВП – 55 – 60 % – припадає на поточну заробітну плату, при цьому обсяг "чистої", без податків заробітної плати становить 40 – 45 % ВВП. Проте самі працівники повинні сплачувати значну частину соціальних видатків. Відтак в обох випадках сумарна частка коштів, що йдуть безпосередньо на заробітну плату, і ресурсів, що спрямовуються на соціальний захист, становить 55 – 65 % ВВП [1, с. 123].

В Україні питома вага заробітної плати, за різними оцінками, залежно від галузі, коливається в діапазоні 25 –

ВВП [2, с. 20]. Таким чином, у 2011 році в Україні практично склалась європейська структура співвідношення видатків на соціальну сферу. При цьому головними причинами відставання в рівні життя є:

1. Низький рівень середньодушового ВВП. Так, ВВП на душу населення, обчислений за паритетом купівельної спроможності (за даними МВФ), у 2011 році в Україні становив 7 213 дол. США, в той час, як у країнах – нових членах ЄС – у середньому вдвічі більший, зокрема у Латвії – 12 666 дол. США, Польщі – 12 994 дол. США, Словаччині – 16 041 дол. США, Угорщині – 16 823 дол. США, Чехії – 18 341 дол. США, а в розвинутих європейських країнах – приблизно 30 тис. дол. США.

2. Надмірний рівень диференціації за доходами. Період економічного зростання позначився в Україні різким посиленням соціального розшарування. Так, якщо у 2010 р. децильний коефіцієнт, який характеризує рівень диференціації доходів, мав співвідношення 1 : 26, то у 2011 році – вже 1 : 40. У розвинутих ринкових країнах, наприклад, у США, цей показник становить 1 : 4,1; в Австрії – 1 : 4,4. Найбільш високий децильний коефіцієнт серед розвинутих країн має Великобританія – 1 : 10,4. Відповідно до науково обґрунтованих рекомендацій цей показник не повинен перевищувати 1 : 6 – 1 : 7. Відтак на початку століття в Україні різко загострився соціальний розкол, який полягає в наявності двох соціальних мегагруп, які протистоять одна одній за рівнем доходу і, відповідно, за своїми ціннісними орієнтаціями та поведінкою. Держава виявилась нездатною проводити повноцінну соціальну політику, як стосовно працівників державного сектору (наприклад, за даними Держкомстату в 2011 році середньомісячна заробітна плата працівників, оплата яких фінансується за рахунок бюджетних коштів, у галузі фінансової діяльності становила 49,7 % від середньої в Україні заробітної плати працівників відповідного сектору економіки, в наданні допоміжних транспортних послуг – 67,9 % від середньої в галузі тощо), так і щодо всього населення, що виявляється в невідповідності вимогам міжнародних стандартів розмірів державних соціальних виплат (пенсій, соціальної допомоги, соціальних компенсацій), які не здатні забезпечити відтворювальні функції людини. При розподілі соціальних благ та реальному доступі до них наявні порушення принципів рівності прав. Загальною є тенденція недодержання конституційних гарантій щодо безоплатності соціальних послуг у державних закладах охорони здоров'я, освіти, надання соціального житла [2, с. 115].

За оцінкою британського журналу The Economist за якістю життя Україна наразі посідає 98 місце серед 111 країн (хоча за рівнем ВВП на душу населення знаходиться на 75 місці). Україна в 2011 році посіла 78 місце зі 174 країн світу за індексом розвитку людського потенціалу, належачи за цим показником до групи країн, що розвиваються.

Така ситуація радикально гальмує подальше просування країни шляхом соціально-економічного прогресу, європейської інтеграції, зміцнення її глобальної конкурентоспроможності, блокує формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Проведення економічних перетворень у країні за рахунок зменшення соціальних гарантій і прав трудящих надалі неможливе.

Логіка розвитку процесів суспільного реформування в Україні потребує докорінної зміни підходів держави, суспільства та бізнесу до проблем економічного розвитку країни.

Високий рівень суспільного "попиту" на активну соціальну політику вимагає від влади активних кроків щодо досягнення цілей соціального захисту та економічного розвитку. Відтак актуальності набуває потреба вироблення оптимальної моделі соціальної політики в контексті сучасних концепцій управління та реалій ринкової економіки.

Важливо підкреслити, що потреба реформування соціальної сфери постала, перш за все, через існування ресурсного дефіциту. Треба враховувати і той факт, що, відповідно до світових тенденцій, ресурсні потреби соціальної сфери найближчим часом різко зростуть, і навіть в умовах розвинутої економіки посиляться труднощі в її ресурсному забезпеченні. Це засвідчує безперспективність перерозподільних моделей соціального захисту та вимагає узгодження соціальної політики з цілями зростання ВВП на душу населення, продуктивності праці та ефективності виробництва [3, с. 15].

За станом на початок 2011 року українська держава мала зобов'язання з надання 156 видів соціальних пільг, гарантій і компенсацій 230 категоріям населення. Систему пільг нині регулюють 46 законодавчих актів, у тому числі за професійною (службовою) ознакою – 22 закони, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України. Пільги громадянам за соціальною (категорійною) ознакою надаються на підставі 24 законодавчих актів, згідно з ними право на пільги мають 15 млн громадян, що становить майже третину населення України. За різними оцінками вартість задекларованих соціальних пільг становить 19 – 29 млрд грн на рік, що в кілька разів перевищує обсяг бюджетних коштів, які реально виділяються для цих цілей.

Суперечливість процесу формування державної економічної політики в Україні засвідчується, на думку автора, комплексом проблем, до яких належать:

1. Відсутність системного підходу до формування державних соціальних гарантій, сучасного інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики та механізмів її реалізації.
2. Недосконалість нормативно-правового забезпечення у сфері соціального захисту, відсутність єдиної системи "соціального права".
3. Невідповідність заходів соціального забезпечення задекларованим цілям.
4. Наявність численних суперечностей у законодавстві України, які ускладнюють реалізацію конституційних прав громадян. Так, наприклад, поряд із поняттям "прожитковий мінімум", що відповідно до поточного законодавства, призначений для надання всіх видів соціальної допомоги, існує поняття "рівень забезпечення прожиткового мінімуму" – гарантованого мінімуму, що закладений у держбюджеті для реальних виплат усіх видів допомоги. Це позбавляє громадян дієвих правових механізмів відстоювання своїх соціальних прав.
5. Недостатня міжвідомча координація органів, які беруть участь у формуванні та реалізації соціальної політики, що призводить до неефективного використання бюджетних коштів (за підрахунками деяких експертів до адресата доходять лише 20 % цих коштів).
6. Нечіткість розмежування функцій, обов'язків та відповідальності щодо реалізації державних соціальних гарантій між державою та регіонами.
7. Відсутність системи кількісних і якісних соціальних індикаторів та термінів їх досягнення.
8. Відсутність адресної системи соціальної допомоги (в Україні існує система соціальної допомоги, що надається за категоріальною ознакою, а не за реальною потребою в цій допомозі).

9. Нерозділеність понять "соціальне страхування" і "соціальне забезпечення", що створює плутанину в організації допомоги. Визначаючи цілі соціальної політики, потрібно враховувати не тільки ресурсні, а й інституційні обмеження, що існують у сучасному українському суспільстві.

Перехід до пріоритетності забезпечення довгострокової конкурентоспроможності країни в глобалізованому світі, необхідність якого, зокрема, обґрунтована в експертній доповіді Послання Президента України до Верховної Ради України 2007 року, вимагає надання першочергових акцентів інвестуванню в людський капітал, розвитку соціальної інфраструктури та підвищенню якості життя найбільш численних (а не лише найбідніших) прошарків населення. Реалізація такої установки перетворює соціальну політику на основний фактор соціально-економічного розвитку окремих регіонів і суспільства в цілому, дає змогу комплексно вирішувати відзначені основні чинники відставання в рівні життя населення України, робить соціальну політику невід'ємною та дієвою частиною політичної стратегії досягнення національної солідарності. Це вимагає офіційного проголошення стратегічних цілей у рамках певної соціальної доктрини, яка визначала б головні стратегічні й тактичні цілі держави й, оптимально, формувалася б на засадах діалогу між соціальними партнерами.

Отже, стратегічними орієнтирами економічної політики держави в Україні мають бути:

1. Поступове підвищення частки заробітної плати в структурі собівартості продукції.
2. Сприяння легалізації "тіньових" заробітних плат, що наразі за експертними оцінками, становлять до 30 % у сукупній оплаті праці.
3. Поступове зменшення частки прямого державного фінансування соціальних потреб та підвищення частки фінансування з боку населення на основі збільшення коштів, що надходять до домогосподарства у вигляді заробітної плати, пенсій і різних видів соціальної допомоги.
4. Радикальне підвищення якості й ефективності надання послуг соціальної сфери шляхом диверсифікації постачальників послуг соціальної сфери та вдосконалення механізмів розміщення та реалізації замовлень на надання послуг.
5. Реформування системи надання соціальних пільг.
6. Упровадження запропонованої МОП моделі розрахунку соціального бюджету, яка дає змогу розраховувати та прогнозувати соціальні витрати на основі макроекономічних показників, демографічних прогнозів і соціальних нормативів на відповідний рік, балансувати їх з джерелами фінансування, здійснювати довгострокове прогнозування.
7. Визначення поняття "соціальний стандарт" шляхом внесення відповідних змін до Закону України "Про державні соціальні гарантії та соціальні стандарти".
8. Удосконалення нормативних положень щодо застосування головного соціального стандарту – прожиткового мінімуму.

Наук. керівн. Пономаренко О. О.

Література: 1. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посібн. / М. Д. Бойко. – 3-тє вид., доп. та перероб. – К. : Атака, 2012. – 380 с. 2. Базова захищеність населення України (за матеріалами вибіркового соціально-демографічного обстеження). – К. : Держкомстат України, 2011. – 45 с. 3. Амоша О. І. Стан, тенденції та основні напрямки розвитку соціально-трудова відносин на державному та регіональному рівнях / О. І. Амоша // Соціально-економічні аспекти промислової політики. – Донецьк : ІЭП НАН України, 2011. – Т. 1. Соціально-трудова відносини в сучасних економічних умовах. – С. 14–24.